

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ТУРҒУНОВ Мурод Турсунбоевич

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ДАВЛАТ БОШЛИҒИ ХИСЛАТЛАРИ

ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ 8

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2. ҲОТАМОВ Ҳомид Сулаймонович

СЕНАТ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....15

3. АДИЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна

КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ҲАМДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

НАЗОРАТИНИНГ ЎЗARO НИСБАТИ ҲАМДА МУТАНОСИБЛИГИ.....22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ТОШҚУЛОВ Жўрабой Ўринбоевич, МУҲАММАДЖОНОВ Жасурбек Жаҳонгир ўғли
ИСЛОМ ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА ФУҚАРОЛАРНИНГ ТАДБИРКОРЛИК БИЛАН ШУҒУЛЛАНИШ
ҲУҚУҚИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ 29

5. УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович

ШАЪН, ҚАДР-ҚИММАТ ВА ИШЧАНЛИК ОБРЎСИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ
ТАБИАТИ ВА ШАРТЛАРИ 42

6. YUSUPOV Sardor

ROBOTICS LEGAL CIVIL REGULATION IN UZBEKISTAN: PIONEERING A PATH FOR THE
FUTURE.....50

7. БАРЫШНИКОВА Линиза Наильевна

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА В
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 58

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ZULFUQOROV Abduvaxob Abdumalik o'g'li

МАТО ИЗЛАРИНИ АНИҚЛАШ, ҚАЙД ЕТИШ, ОЛИШ ВА ТАВСИFLASH.....67

9. ABDULLAEV Rustam Kaxramanovich

СУД ЕКСПЕРТИЗА ТАДҚИҚОТИ УСЛУБЛАРИ ТИЗИМИДА ЕКСПЕРИМЕНТИНИНГ О'РНИ.....75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. USMANOVA Surayo Bultakovna

XIZMATLAR SAVDOSI BO'YICHA BOSH KELISHUVIDA TURIZM:

SHARTNOMAVIY-HUQUQIY Tahlil.....81

11. АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна

ЖСТНИНГ “МИЛЛИЙ РЕЖИМ” ТАМОЙИЛИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ 89

12. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИЙ ТАЪРИФЛАРИ..... 96

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович

ЮРИДИК ХИЗМАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ

ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ 103

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна
Тошкент давлат юридик университети
Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари кафедраси ўқитувчиси
E-mail: alshakhnoza18@gmail.com

ЖСТНИНГ “МИЛЛИЙ РЕЖИМ” ТАМОЙИЛИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): АЛМОСОВА Ш.С. ЖСТнинг “Миллий режим” тамойили ва уни Ўзбекистон қонунчилигига имплементация қилиш муаммолари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2023) Б. 89-95.

 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-5-11>

АННОТАЦИЯ

Халқаро савдони тартибга солувчи ҳукуматлараро ташкилот ҳисобланувчи Жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ) тамойилларининг асосийси саналувчи камситмаслик принципи ўз навбатида, энг кўп қулайлик берувчи режим ва миллий режимни ўз ичига олади. Ушбу мақола орқали муаллиф ЖСТ доирасида миллий режимнинг тарихи, давлатлар амалиётида қўлланилиши (ривожланаётган давлатларга алоҳида аҳамият берилади) ва унга истисно ҳолатлар билан бирга, ЖСТга аъзо бўлишга тобора яқинлашиб бораётган Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида ушбу режим билан боғлиқ муаммоларни ўрганган ҳолда уларни ҳуқуқий тартибга солиш бўйича ўз таклифларини беради.

Калит сўзлар: ЖСТ, миллий режим, халқаро ҳуқуқда миллий режим, камситмаслик тамойили, ўхшаш маҳсулот, қонунчиликни уйғунлаштириш.

АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна
Преподаватель кафедры Международного права и прав человека
Ташкентского государственного юридического университета
E-mail: alshakhnoza18@gmail.com

ПРИНЦИП НАЦИОНАЛЬНОГО РЕЖИМА ВТО И ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

АННОТАЦИЯ

Всемирная торговая организация (ВТО) является межправительственной организацией, регулирующей международную торговлю. Принцип недискриминации, который считается основным принципом этой организации, включает в себя режим наибольшего благоприятствования и национальный режим. В данной статье автор описывает историю национального режима в рамках ВТО, его использование на практике государств (особенно в развивающихся странах) и исключения этого принципа, а также, связанный с ним режим, установленный в законодательстве Республики Узбекистан,

который на пороге вступления в ВТО. Изучив проблемы, автор выдвинул свои предложения по их правовому регулированию.

Ключевые слова: ВТО, национальный режим, принцип недискриминации, аналогичный продукт, гармонизация законодательства.

ALMOSOVA Shahnoza

Lecturer at Tashkent State University of Law

E-mail: alshakhnoza18@gmail.com

THE PRINCIPLE OF “NATIONAL TREATMENT” IN WTO AND THE PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION IN THE LEGISLATION OF UZBEKISTAN

ANNOTATION

The World Trade Organization (WTO) is an intergovernmental organization that regulates international trade. The principle of non-discrimination, which is considered the basic principle of this organization, includes the most favored nation treatment and national treatment. Through this article, the author describes the history of the national regime within the WTO, its use in the practice of states (especially in developing countries) and exceptions to this principle, as well as the associated regime in the legislation of the Republic of Uzbekistan, a country increasingly approaching WTO membership. Having studied the problems, the author makes his proposals for their legal regulation.

Keywords: WTO, national treatment, national treatment in international law, the principle of non-discrimination, like product, harmonization of legislation.

Жаҳон Савдо Ташкилоти битимлари кенг кўламли фаолиятни қамраб олувчи ҳуқуқий ҳужжатлар бўлиб улар қишлоқ хўжалигидан тортиб хизматлар савдоси, тўқимачилик, телекоммуникация, давлат харидлари, саноат стандартлари ва маҳсулот хавфсизлиги, озиқ-овқат санитарияси қоидалари, интеллектуал мулк ва бошқа соҳаларни ўз ичига олади. Аммо бу ҳужжатларнинг барчаси бир қатор тамойиллар асосида қўлланилади. Ушбу тамойиллар, шунингдек, кўп томонлама савдо тизимининг асоси ҳамдир.

Шаффофлик, ўзаролик, самарадорлик билан бир қаторда камситмаслик принципи ҳам ЖСТнинг асосий тамойилларидан бўлиб, у энг кўп қулайлик берувчи режим ва миллий режимга бўлинади. ЖСТ ҳуқуқи халқаро оммавий ҳуқуқ асосига қурилган экан, миллий режим ҳам ЖСТ доирасида халқаро ҳуқуқдаги мазмундан узоқ бўлмаган тарзда қўлланилади. Миллий режим – бу халқаро ҳуқуқнинг концепцияси бўлиб, бошқа давлат фуқароларига ўз фуқаролари билан бир хил муносабатда бўлиш тамойили, агар давлат ўз фуқароларига маълум ҳуқуқ ва имтиёзлар берса, у айни пайтда мамлакатда бўлган чет элликларга ҳам тенг ҳуқуқ ва имтиёзларни тақдим этиши кераклигини билдиради.

Анъанага кўра, чет элликлар фойдасига ҳар қандай дифференциал муносабатни чеклаш ҳамда асосан, чет эл юридик шахслари мулкларини экспроприациядан ҳимоя қилиш учун мезбон давлатларнинг муниципал қонунлари чет элликларга нисбатан миллий режимни ўрнатган. Бошқа томондан, чет элликлар учун имтиёзларни назарда тутувчи миллий режим қафолатлари, одатда, ўзаро келишув асосида қабул қилинган шартнома мажбуриятлари орқали ишлаб чиқилган.

Халқаро ҳуқуқда миллий режим стандарти икки хил контекстда қўлланилади. Бир томондан, стандарт “*Calvo doctrine*” [1] деб номланувчи чет эл фуқароларининг шахси ва мулкига нисбатан қўлланиладиган халқаро ҳуқуқ доктриналаридан бирини ифодалайди. Лотин Америкаси давлатлари томонидан қўллаб-қувватланган ушбу доктринага кўра, чет элликлар ва уларнинг мол-мулки қабул қилувчи давлат фуқароларига унинг миллий қонунчилигига мувофиқ кўрсатилган режимдан кам бўлмаган режимдан фойдаланиш

ҳуқуқига эга. Ушбу доктринадан фарқли ўлароқ, тарихан ривожланган мамлакатлар томонидан қўллаб-қувватланган чет элликлар ва уларнинг мол-мулкига етказилган зарар учун давлат жавобгарлиги тўғрисидаги доктрина эса халқаро одат ҳуқуқи чет элликларга нисбатан режимнинг минимал халқаро стандартини белгилашини, уларга ўз фуқаролариданда қулайроқ режим тақдим этишга рухсат беришини илгари суради.

Ушбу режимнинг келиб чиқиш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, шартнома амалиётида миллий режим савдо шартномаларидан келиб чиқади. Чет эл ва маҳаллий савдогарлар ўртасида камситмаслик концепциясини қўллаш бўйича биринчи шартномалар XII ва XIII асрлардаги Ганза Лигаси амалиётига бориб тақалади. Америка Қўшма Штатларининг “Дўстлик, савдо ва навигация тўғрисида”ги шартномалари миллий режимни тақдир қилувчи бандни ўз ичига олган [2]. Худди шундай, миллий режим патент ва муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги конвенцияларда узоқ вақтдан бери мавжуд стандарт бўлиб келган. “Саноат мулкани ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Париж конвенциясининг (1883) 2-моддасида аъзо мамлакатлар фуқаролари интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш сўралган қабул қилувчи аъзо давлат фуқаролари каби “бир хил ҳимояга эга бўлишлари” белгиланган.

XX аср давомида алоҳида халқаро савдо ва инвестицион битимлар бўйича музокаралар олиб бориш одатий ҳолга айланди, бунинг натижасида турли хил ҳуқуқий стандартлар, низоларни ҳал қилиш тартиблари ва маъмурий институтлар пайдо бўлди. Аммо бошида миллий режим билан боғлиқ ҳолат халқаро савдо ва халқаро инвестиция ҳуқуқи ўртасидаги муносабат сифатида иккитомонлама инвестиция шартномаларда (BIT) кўпроқ акс эттирилган. Халқаро савдода миллий режимнинг тарихи муваффақиятсизликка учраган Халқаро Савдо Ташкилотини таъсис этиш учун тузилган Гавана Хартиясининг [3] 18-моддасида биринчи марта расман мустақамланиши билан бошланган бўлса, бу принцип 1947 йилда ГАТТда қайта қабул қилинди.

1995 йилдан фаолиятини бошлаган Жаҳон Савдо Ташкилоти Низоларни ҳал этиш органи ва Апелляция органи ташкил этилиши билан халқаро оммавий ҳуқуқда миллий режим билан боғлиқ масалалар марказлашувига эришилди. Савдо масалаларида импорт қилинадиган маҳсулотларга ички чора-тадбирларни қўллаш бўйича миллий режим “Тарифлар ва товарлар савдоси бўйича” Бош келишув (ГАТТ) томонидан яратилган кўп томонлама савдо тизимининг асосий тамойилларидан биридир. ГАТТнинг асосий эътибори халқаро товарлар савдосини чекловчи божхона чораларини назорат қилиш ва либераллаштиришга қаратилганлигидан келиб чиқадиган бўлсак, бу борадаги асосий тамойил шундан иборатки, одатда, маҳаллий маҳсулотларга рақобатда устунлик бериш учун мўлжалланган ҳар қандай божхона чоралари чегарада ўрнатиладиган божхона тарифлари кўринишида бўлиши ва бундай божхона тарифлари миқдори музокаралар давомида ҳал қилинган ва мажбурий тарзда “мажбуриятлар жадвали”да (GATT Art. 2 Schedule of Concessions) акс эттирилган бўлиши шарт.

ЖСТ ҳуқуқида миллий режим субъекти фақат хорижий давлатлар юридик шахслари ҳисобланадиган энг кўп қулайлик берувчи режимдан фарқли равишда, чет элликлар ва маҳаллий аҳолига тенг муносабатда бўлиш – импорт қилинган ва маҳаллий ишлаб чиқарилган товарларга тенг муносабатда бўлиши кераклигини англатади. Худди шу тартиб хорижий ва маҳаллий хизматларга, хорижий ва маҳаллий товар белгиларига, муаллифлик ҳуқуқи ва патентларга нисбатан қўлланилиши керак. Ушбу “миллий режим” тамойили (бошқаларга ҳам ўз фуқаролари ва/ёки резидентлари билан бир хил муносабатда бўлиш) ЖСТнинг учта асосий келишувида ҳам ўз аксини топган (ГАТТ 3-моддаси, ГАТСнинг 17-моддаси ва ТРИПСнинг 3-моддаси), гарчи бу тамойил уларнинг ҳар бирида бошқача тарзда талқин қилинган бўлса-да.

ЖСТ ҳуқуқи доирасида, мазмунан миллий режим – аъзо давлатлар импорт ва ўхшаш маҳсулотлар (like product) ўртасида камситувчи режимни қўлласликлари кераклигини англатади (божхона тарифлари ўрнатилиши бундан мустасно). Ушбу тамойил орқали мамлакатларга импортганисбатан камситувчи чораларни қўллаш ва тарифлар таъсирини

нотариф чоралар орқали қоплашга йўл қўймайди. Бунга қўйидаги ҳолатни мисол қилиб олса бўлади, А давлат Х маҳсулотига бўлган божхона импорт тарифини ўн фоиздан беш фоизга пасайтиради, лекин фақат ушбу импорт қилинадиган Х маҳсулотига нисбатан беш фоизли ички истеъмол солиғини жорий қилди, бу ички солиқ эса тарифнинг беш фоизлик пасайишининг ўрнини самарали қоплайди. Бу ўринда “божхона божи” тариф чора сифатида қаралса, “ички солиқ” эса нотариф чора сифатида қаралиши мумкин. Шу сабабли ҳам, миллий режим ЖСТ аъзоларидан импорт қилинадиган маҳсулотларга миллий ишлаб чиқариш маҳсулотларига нисбатан қўлланилганидан кам бўлмаган қулай режим яратишни талаб қилиш орқали савдодаги “яширин” ички тўсиқларни бартараф этишни ҳам мақсад қилади [4].

Миллий режим тамойили “яширин протекционизм”ни тақиқлаш ва тариф тўсиқларига эквивалент чораларни тақиқлаш учун ишлаб чиқилган бўлиб, ЖСТ аъзо давлатларининг тариф ва бошқа савдо тўсиқларини камайтириш ва рақобат шароитлари тенглигини таъминлаш бўйича ўз зиммаларига олган мажбуриятларини виждонан бажаришга қаратилган. Аммо яширин протекционизмни ёки тўсиқларсиз савдо қоидаларни четлаб ўтадиган чораларни аниқлаш жуда қийин.

ЖСТ апелляция органининг “Япония - Спиртли ичимликларга нисбатан солиқлар” иши бўйича ҳисоботида [5], Панел “ГАТТ-1994 III моддасининг мақсади маҳаллий ишлаб чиқаришни ҳимоя қилиш учун импорт қилинадиган ёки маҳаллий маҳсулотларга нисбатан ички чоралар қўлланилмаслигини таъминлашдир» – дейилса, “Филиппин - дистилланган спиртли ичимликлар” иши бўйича Апелляция органи ўз якуний қарорида ГАТТ-1994 III моддасининг объекти ва мақсади “рақобат муносабатларининг тенглигини талаб қилиш ва тенг рақобат муносабатларига бўлган ҳуқуқни ҳимоя қилиш” деб белгиланади [6].

ГАТТ қоидалари, биринчи навбатда, бозорлардаги рақобат шароитларини уйғунлаштиришга эмас, балки бозорлар ўртасидаги тўсиқларни камайтиришга қаратилган. Шунинг учун ГАТТ қоидалари принципиал равишда савдо сиёсати талабларни белгилайди, лекин шартнома тузувчи томонларни ўз ички сиёсатини юритишда эркин қолдиради. Миллий режим фақат маҳсулот, хизмат ёки интеллектуал мулк объекти бозорга киргандан кейингина қўлланилади. Шу сабабли, импорт учун божхона тўловини ундириш миллий режимни бузиш ҳисобланмайди, ҳатто маҳаллий ишлаб чиқарилган маҳсулотларга нисбатан эквивалент солиқ ундирилмаган тақдирда ҳам [7].

Миллий режим тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар соҳасидаги ривожланишнинг энг муҳим муаммоларини кўтаради. Унда хорижий ва миллий инвесторлар ўртасида расмий тенглик таъминланади. Бироқ, амалда миллий инвесторлар, айниқса, “янги саноат” ёки “янги тадбиркорлар” деб таърифланиши мумкин бўлганлар, иқтисодий жиҳатдан кучли трансмиллий корпорациялар (ТМК) каби хорижий инвесторлар билан солиштирганда иқтисодий жиҳатдан ноқулай аҳволда бўлиши мумкин. Бундай “иқтисодий носимметриклик” миллий инвесторларга нисбатан, айниқса ривожланаётган мамлакатларда миллий режимдан истиснолар бериш орқали маълум даражада мослашувчанликни талаб қилиши мумкин.

Кўпгина мамлакатлар учун миллий режим стандарти рақобатдаги бузилишларни бартараф этишга хизмат қиладивашу тариқа жалб қилинган инвестицияларнинг самарали ишлашини кучайтиради. Ушбу тамойилни ўрганиш Ўзбекистон Республикасининг ЖСТга аъзо бўлиш мақсадида олиб бораётган саъй-ҳаракатлари фониди, шубҳасиз, долзарб. ЖСТга аъзо бўлишдаги вазифалардан бири миллий қонунчиликни ЖСТнинг ҳуқуқий нормаларига мувофиқлаштиришдир. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигини таҳлил қилиш, шунингдек, унда миллий режим тамойилининг ўрни ва роли, уни икки томонлама, кўп томонлама шартномаларда ва бир томонлама тартибда мустақамлаш долзарб масала сифатида кун тартибда турибди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ГАТТ (миллий ишлаб чиқаришни ҳимоя қилишга қаратилган ички солиққа тортиш ва бошқа чоралар бўйича импорт ва

маҳаллий ишлаб чиқарилган товарлар ўртасидаги камситишга йўл қўймаслик), ГАТС (ҳар бир аъзо давлат бошқа ҳар қандай аъзо давлатнинг хизматлари ва хизматларни етказиб берувчиларига хизматлар кўрсатишга таъсир қилувчи барча чораларга нисбатан миллий “ўхшаш хизматлар ва хизматлар етказиб берувчи”ларга тақдим этганидан кам бўлмаган қулай режимни тақдим этиш), ТРИПС (ҳар бир аъзо давлат бошқа аъзо давлатлар фуқароларига интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш бўйича ўз фуқароларига тақдим этганидан кам бўлмаган қулай режимни тақдим этиш, яъни интеллектуал мулк объектларининг ножиқсий хусусиятларини инобатга олиб айнан интеллектуал мулк ҳуқуқ эгалари – аъзо давлатлар фуқаролари миллий режим объекти қилиб олинади) ва ЖСТнинг бошқа шартномаларидаги миллий режим билан боғлиқ нормаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш масаласи бугунги кунда кун тартибидаги асосий масалалардандир.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини ташкилотнинг ушбу принципи талабларига мувофиқлигини таҳлил қилиш давомида бир неча қонун ҳужжатлари нормалари бу борада такомиллаштирилиши мақсадга мувофиқ. Қуйида мазкур норматив ҳуқуқий ҳужжатларнинг баъзилари устида қилинган таҳлиллар ҳавола этилади:

– Ўзбекистон Республикаси “Солиқ кодекси”нинг солиқ резидентлари ва норезидентлари учун бир-биридан фарқланувчи солиқ ставкалари, аниқроқ айтадиган бўлсак, тўғридан-тўғри хусусий чет эл инвестициялари иштирокидаги юридик шахсларга солиқ солишнинг ўзига хос хусусиятлари(67-боб), махсус иқтисодий зоналарнинг иштирокчиларига солиқ солишнинг ўзига хос хусусиятлари (68-боб), Ўзбекистон Республикасининг айрим ҳудудларида солиқ солишнинг ўзига хос хусусиятлари (71¹-боб), алоҳида шароитларда солиқ мажбуриятларини бажариш (72-боб) борасидаги айрим тоифали солиқ резидентларига бериладиган солиқ имтиёзлари камситмаслик принципи, жумладан, миллий режим тамойили мувофиқлиги (national treatment compliance) нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқилиши лозим (бу ўринда, ГАТТ ва ГАТСнинг миллий режим бўйича қоидалари бевосита жисмоний ё юридик шахсга қаратилмаганлиги, балки товар (ГАТТ) ва хизматлар (ГАТС) бу тамойилнинг объекти ҳисобланиши ҳам инобатга олинади лозим). Аммо, ГАТТ-1994нинг XX, XXI моддалари ҳамда ГАТСнинг XIV, XIV bis моддалари давлатлар томонидан баъзи ўринларда истиснолар берилиши мумкинлигини инобатга олган ҳолда, давлат ўз солиқ тизимидаги имтиёзли ҳолатларни ЖСТ шартномаларига мувофиқлигини кўриб чиқиши лозим

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, миллий режим принципи фақат маҳсулотни олиб кириш ва реализация қилиш учун қўлланиладиган солиқлар, тўловлар ва йиғимларга нисбатан қўлланилади. Масалан, даромад солиғи миллий режим принципи доирасига кирмайди, чунки даромад солиғи маҳсулотга нисбатан жорий қилинмайди. Билвосита солиққа мисол сифатида эса маҳсулотни ишлаб чиқаришда фойдаланадиган хом ашёга нисбатан жорий қилинган солиқларни келтирса бўлади [8].

– Ўзбекистон Республикаси “Божхона кодекси”да назарда тутилган божхона тўловларини тўлаш бўйича имтиёзлар ва тариф преференциялари (43-боб) Ўзбекистон Республикасига кириб келувчи товарларга нисбатан камситувчи қоидалар ўрнатишини олдини олиш учун экспертизадан ўтказилиши лозим.

– Ўзбекистон Республикаси “Давлат божи тўғрисида”ги Қонунига давлат божи ставкаларининг миқдорлари бўйича илованинг 10-15 пунктларига Интеллектуал мулк объектларига ҳуқуқий муҳофаза бериш билан боғлиқ юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни амалга оширганлик учун давлат божлари миқдорлари резидент ва норезидентларга фарқланувчи божмиқдорлари белгиланган бўлиб, улар тенглаштирилиб ТРИПС 3-моддаси билан мувофиқлаштирилиши лозим. Аслини олганда, резидент ёки норезидентлик ТРИПС 3-моддаси мазмунидаги фуқаролик талабига тўла зид деб бўлмайди, чунки Ўзбекистон Республикаси резидентлари ичида хорижий фуқаролар ҳам борлиги ҳаммамизга маълум, ҳамда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўла туриб Ўзбекистон Республикаси учун норезидент ҳисобланувси шахслар ҳам йўқ эмас. Бироқ, уларга давлат хизматлари билан боғлиқ ҳаракатларни амалга оширганлик учун

тўланадиган божларни фарқланувчи қийматда белгилаш камситмаслик принципининг миллий режим тамойилига зид ҳисобланади.

Баъзи бир қонун ҳужжатлари эса, миллий режим тамойили компонентларини аниқлаштириш ва бу борада қонунчиликдаги бўшлиқларга ўрин қолдирмаслик нуқтаи назаридан қўшимчалар киритилиши мақсадга мувофиқ, хусусан, муаллиф миллий режим қоидалари бузилиши айнан “ўхшаш маҳсулот” ёки “ўхшаш хизмат” устида содир этилар экан, Ўзбекистон Республикаси “Рақобат тўғрисида”ги Қонуни айнан ушбу тушунчаларнинг аниқ таърифларини ўз ичига олиши, тадбиркорлар ва масъул идоралар тенг рақобат шароитларини яратишда мазкур тушунчаларнинг моҳиятини тўлиқ тушуниб етмоғи лозим деб ҳисоблайди. Чунончи, ушбу қонуннинг 4-моддаси “Асосий тушунчалар”га тааллуқли бўлиб, ушбу моддага “ўхшаш маҳсулот” ва “ўхшаш хизмат” тушунчаларини киритиш ва моддадаги “бир-бирининг ўрнини босадиган товарлар” тушунчаси билан ўзаро фарқлаш таклиф этилади.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 45-моддаси 10-хатбошисида “бир хил хусусиятли асосий белгиларга эга бўлган товарлар (хизматлар) солиқ солиш мақсадида айнан ўхшаш товарлар (хизматлар) деб эътироф этилади” – деган норма мавжуд, аммо бу ЖСТ доирасидаги Низоларни ҳал қилиш органи ва Апелляция органи қарорларида келтирилган “ўхшаш маҳсулот” ва “ўхшаш хизматлар” тушунчаларининг мазмунини тўлиқ бера олмайди.

“Ўхшаш маҳсулот” концепцияси тенглик ва камситмаслик принципларини қўллашда жуда катта аҳамиятга эга. ГАТТ-1994нинг ўзида, “ўхшаш маҳсулот” тушунчасининг таърифи берилмаган. “ўхшаш маҳсулот” тушунчаси асосан ЖСТнинг панеллари ва апелляция органи томонидан шарҳланиб келинган. Унга кўра, “ўхшаш маҳсулот” нинг мазмуни қайси ҳолатда ва қаерда ишлатилишига қараб ўзгариб туруши мумкинлиги таъкидланган ва case-by case шаклида кўриб чиқилиши айтилган[9].

Ўзбекистон қонунчилиги бўйича таҳлилларни давом эттирган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси “Рақобат тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддасида бир-бирининг ўрнини босадиган товарлар тушунчасига таъриф берилганлиги, унда “ўзининг белгиланган вазифаси, қўлланилиши, сифат ва техник хусусиятлари, нархи ҳамда бошқа параметрлари бўйича таққосланиши мумкин бўлган шундай товарларки, уларни олувчи истеъмол қилиш чоғида бир товарни бошқасига ҳақиқатан ҳам алмаштиради ёки алмаштиришга тайёр бўлади” – дейилади, бу эса кўп жиҳатдан “ўхшаш маҳсулот” тушунчасининг мазмунига мувофиқ келади (тариф квалификацияси билан боғлиқ қоида мавжуд эмаслигини инобатга олмаганда). Бу икки тушунча “Корея-Алкогол ичимликлари” кейсидаги мазмундан ва Ўзбекистон Республикаси “Рақобат тўғрисида”ги Қонуннинг мақсадларидан, ва аввало, Ўзбекистоннинг ЖСТга кириш мақсадларидан келиб чиқиб унификация қилиниши мақсадга мувофиқ.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, миллий режим принципи халқаро иқтисодий ҳуқуқнинг махсус тамойиллари (иқтисодий камситмаслик, ўзаро манфаатдорлик, энг кўп қулайлик берувчи режим, миллий режим, имтиёзли режим) орасида муҳим ўринни эгаллайди, ҳамда халқаро ҳуқуқнинг умумий принциплари ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа тармоқ принциплари билан бир қаторда халқаро ҳуқуқ тизимига киритилган. Миллий режим принципи халқаро иқтисодий ҳуқуқнинг махсус принципи сифатида анъанавий хусусиятга эга бўлган принцип сифатида белгиланади, унга кўра давлат, қоида тариқасида, ўз худудида (одатда маъмурий-худудий бирликларида) ташқи ва ички савдо, солиққа тортиш, миллий қонунчиликни қўллаш, суд ҳимояси, молиявий, маъмурий, транспорт ва бошқа соҳаларда хорижий шахсларга миллий шахсларга нисбатан қўлланиладиган режимни тақдим этади. Шу сабабли, миллий режим принципига риоя қилиш ҳуқуқ ва мажбуриятлар мувозанатини сақлаш учун муҳим бўлиб, кўп томонлама савдо тизимини сақлаб қолиш учун муҳимдир.

Ўзбекистон Республикасининг ЖСТга аъзо бўлишида миллий қонунчиликка миллий режимни имплементация қилиш истиқболларини таҳлил қилиш натижасида, Ўзбекистон учун ЖСТнинг амалдаги миллий режимни қўллаш товарлар ва хизматлар

учун рақобатнинг кучайишига, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига қўшимча инвестицияларни жалб қилинишига ва ЖСТга аъзо мамлакатлар бозорларида миллий режимни қўллаш кўп ҳолларда Ўзбекистон товарлари ва хизматлари импортига нисбатан камситишни олдини олади, деган хулосага келишимиз мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. To quote Patrick Juillard, at a lecture on “Measures relating to the entry and establishment of investments”, UNCTAD/WTO, Third Seminar on Investment, Trade and Economic Development, Evian-les-Bains, 21-22 April 1999.

2. JACKSON, John H. *The World Trading System : Law and Policy of International Economic Relations*. Cambridge (MA), The MIT Press, 1989, 432p.

3. Havana Charter for an International Trade Organization, Final Act and Related Documents, United Nations Conference on Trade and Employment, United Nations Document E/Conf. 2/78 (Nov. 21, 1947- Mar. 24, 1948).

4. Michael J. Trebilcock and Shiva K. Giri. THE NATIONAL TREATMENT PRINCIPLE IN INTERNATIONAL TRADE LAW., The Berkeley Electronic Press, Paper 8, 2004. <https://core.ac.uk/download/pdf/7158748.pdf>

5. Appellate Body Report, Japan - Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS8/AB/R, WT/DS10/AB/R, WT/DS11/AB/R, page 16 (1 November 1996) [“Japan - Alcoholic Beverages”].

6. Philippines — Distilled Spirits, pages. 221–222 (WT/DS396/AB/R, WT/DS403/AB/R)

7. The World Trade Organization (3rd Edition): Law, Practice, and Policy. Mitsuo Matsushita, Thomas Schoenbaum, Petros C. Mavroidis, Michael Hahn. Oxford International Law Library. 2015. DOI: 10.1093/law/9780199571857.001.0001

8. Korea—Alcoholic Beverages, para. 118 (WT/DS75/AB/R, WT/DS84/AB/R).

9. Van den Bossche, P., & Prévost, D. (2021). *Essentials of WTO law* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108878845